

TEFNER ZOLTÁN: AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA LENGYELPOLITIKÁJA, 1914–1918

A címben jelzett mű a szerző 2007-ben kiadott, *Az Osztrák–Magyar Monarchia lengyelpolitikája, 1867–1914* című monográfiájának folytatása. Ez a bő másfél évtizede megjelent kötet részletesen bemutatta, hogy a lengyel–litván államot 1795-ben véglegesen felosztó három hatalmat, pontosabban azok megváltozott „utódait”, a Német Császárságot, az Osztrák–Magyar Monarchiát és Oroszországot miként forrasztotta össze 1871 után is „a közös bűn”. Irányadónak számított a bismarcki „Realpolitik”, amely azt jelentette, hogy a lengyel *status quó*t nem szabad megváltoztatni, mert az földindulást válthat ki Európában. Bismarck ennek megakadályozására szorgalmazta országának szövetségét Oroszországgal és az Osztrák–Magyar Monarchiával. A német „Vaskancellár” a megszüntetett Poznańi Nagyhercegség lengyelségének beolvasztására törekedett, s ezt tette a cári udvar is az 1815-ös bécsi kongresszuson az Orosz Birodalmon belül létrehozott, de az 1830/31-es szabadságharc után felszámolt alkotmányos Lengyel Királyság alattvalóival az 1863/64-es „januári felkelés” leverése után. E két birodalom lengyel alattvalói számára a Monarchiához tartozó, korlátozott autonómiával rendelkező Galícia jelentette a reményt, amely nemzeti fejlődést biztosító liberális berendezkedésével, lengyel nyelvű közigazgatási, kulturális és oktatási intézményeivel a lengyelség Piemontjának számított. A 19. század végén, a 20. század elején azonban Oroszország apránként a Franciaország és Anglia között létrejövő szövetségi rendszerhez csatlakozott.

1914 augusztusában kitört a Nagy Háború, amelyről a romantika korának lengyel politikai emigránsai és költői (Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki) álmodtak. Lengyelország felosztói (a központi hatalmak Németországa és Ausztria–Magyarországa, illetve az antant Oroszországa) szembekerültek egymással. Tefner Zoltán a rá jellemző alaposággal ismerteti, hogy ez milyen zavart váltott ki az „országablókból”, és milyen reményeket keltett a lengyelekben. A zavart az okozta, hogy a lengyel alattvalók megnyerése érdekében uralkodóiknak ígérettel kellett előállniuk. Lengyelország helyreállítására ösztökélték őket a Duma, a berlini Reichstag és a bécsi Reichsrat lengyel követein és a különböző lengyel pártok befolyásos képviselőin kívül a katonai vezetők is.

Tefner Zoltán jól eligazodik a három ország lengyel pártjainak szövevényes rendszerében, programjaiban, formálódó céljaiban. Sajátságos, hogy a világ összlengyelségét behálózó párt, a Roman Dmowski által vezetett, következet-

sen németellenes, sovinszta Nemzeti Demokrácia Oroszországba és általa az antantba vetette a reményét, míg a galíciái konzervatívok a Bécsi udvarba, s közvetve Berlinbe. A Lengyel Szocialista Párt egyik legendás vezetőjét, Józef Piłsudskit az első pillanattól kezdve a független Lengyelország létrehozásának eszméje vezérelte, s ezt 1916 végéig a központi hatalmakra támaszkodva tartotta megvalósíthatónak. Ezért állt a Galíciában szervezett lengyel légiók élére, amelyek bonyolult keletkezéstörténetét is ismerteti a szerző. Amikor azonban az Egyesült Államok 1917 tavaszán hadba lépett az antant oldalán, s a központi hatalmakhoz fűződő reményeiben csalatkozott, a börtönt is vállalva szakított Béccsel és Berlinnel.

1914 augusztusában a felosztó hatalmak katonai parancsnokai, vezérkari főnökei kiáltványban tettek ígéretet arra, hogy győzelmük esetén egyesítik a lengyel nemzetet. Az ígéretek homályosak voltak, s nem az uralkodók írták alá. Ráadásul a magyar miniszterelnök, Tisza István hallani se akart területszerzésről. Attól tartott, ha a Lengyel Királyság a Monarchiához kerül, az véglegesen megnöveli a szlávság számarányát, s meggátolja az Oroszországgal remélt különbéke megkötését. Ráadásul a hadiesemények a Monarchiára nézve az első nyolc-kilenc hónapban katasztrofálisan alakultak. Az orosz csapatok elfoglalták Galícia jelentős részét – a bevehetetlennek tartott Przemysli erőrendszerrel együtt.

A fordulatot 1915 májusában a gorlicei áttörés hozta meg. Az elkövetkező öt hónapban Galicián túl az egész Lengyel Királyság a „két császár” birtokába került. Tefner Zoltán könyve voltaképpen ennek következményébe, abba a bonyolult (patt)helyzetbe avatja be olvasóit, amelyet a Monarchia közös külügyminiszterei, előbb Leopold Berchtold, majd Burián István, végül Ottokar Czernin és ismét Burián István a német partnerekkel több éven át – alárendelt szerepet játszva – folytattak, s nem tudtak megoldani. A kérdés, mi legyen a Lengyel Királysággal, illetve az Oroszországtól elhódított hajdani lengyel–litván területekkel, amelyek nem kis részén ukránok éltek?

Ráadásul mind Galíciában, mind az olasz fronton, mind az 1916-ban hadba lépő Románia kapcsán bebizonyosodott, hogy a német haderő tevékeny segítségével a Monarchia nem tudja megvédeni magát. Emiatt a lengyelkérdést illetően a berlini politikusok, pontosabban a német katonai vezetők befolyásolták a döntést. Az elhúzódozó háború miatt azonban számolniuk kellett a Monarchia érdekeivel is. És számoltak is... Ez bebizonyosodott, amikor 1915 nyárutóján az elfoglalt Lengyel Királyságot két Főkormányzóságra kényszerültek osztani. Az északnyugati-nyugati rész – Varsó központtal – a németek katonai igazgatása alá került, míg a délkeleti-keleti részt – Lublin központtal – osztrák–magyar katonai vezetés igazgatta. Mintha két különálló kis államalakulat jött volna részre. A lublini Főkormányzóság lengyelségének helyzete összehasonlíthatatlanul jobb volt, mint a varsóié, ahol a kíméletlen rekvirálások miatt egyre inkább gyűlölték a németeket.

Miután a németek 1916-os óriási vérveszteséggel járó franciaországi offenzívái nem hozták meg a várt eredményeket, a Wehrmachtnek katonára volt szüksége. Ezért a német parancsnokság – osztrák–magyar szövetségeseivel egyeztetve – a 14 millió lakost számláló Lengyel Királyság „emberanyagából” akart Lengyel Segélyhadtestet felállítani. Ennek céljából új, önálló államot kellett létrehozni abban a reményben, hogy ezzel meg lehet nyerni a lengyeleket. Így kiáltotta ki a „két császár” 1916. november 5-én a majd alkotmányos monarchiaként működő – egyelőre még képlékeny határokkal övezett, uralkodó nélküli – Lengyel Királyságot. Ez ellenlépésre készítette mind Oroszországot, mind Franciaországot és Angliát, valamint a háborúba belépni készülő Egyesült Államokat, amelynek több millió lengyel származású polgára volt. A központi hatalmagnál többet kellett ígérniük a lengyeleknek.

Ezalatt a „két császár” diplomatái között változatlanul folyt a huzavona, hogy a Lengyel Királyságot Galíciához csatolják-e, s ezzel a Monarchia szerkezete trialista legyen, vagy – Magyarország és Horvátország mintájára – csak szubdualista státuszban kötődjék Ausztriához. Berlin számára az lett volna leginkább elfogadható, ha a Lengyel Királyság német befolyás alatt az ütközőállam szerepét tölti be Németország és Oroszország között. A császári csapatok főparancsnoka, Paul von Hindenburg és vezérkari főnöke, Erich Ludendorff csak az utóbbi változatba ment volna bele.

A lengyel politikai és katonai vezetők az idő múlásával csak az önálló, független Lengyelország létrehozását tartották elfogadhatónak. Mivel csak egy ilyen országért voltak hajlandók harcolni, sem a felállított új lengyel csapatok, sem a régi légiók nem voltak hajlandók letenni az esküt a német, illetve az osztrák császárra.

A helyzetet bonyolította az Oroszországban 1917 februárjában kitört polgári forradalom, s még inkább a novemberi bolsevik hatalomátvétel. Az új orosz politikai vezetés már tavasszal érvénytelennek deklarálta Lengyelország felosztását, s jogosnak, támogatandónak a független Lengyelország létrehozását. Berlin és Bécs ezzel szemben az ukrán kártyákat terítette 1918 februárjában Bresztben a bolsevik vezetőkkel folytatott béketárgyalások asztalára. A lengyel függetlenségi törekvések ellensúlyozására az 1848 után Bécs támogatásával nemzeti tudatra ébresztett galíciai ukrán értelmiség politikai vezetői is kikiáltották vagy kikiáltani készültek az önálló ukrán államot – oroszországi eszmetársaikkal együtt. A Bresztben ukránokkal megkötött „Kenyérbéke” – az ukrán önállóság elismeréséért kenyeret az éhező Bécsnek! – végképp kiábrándította a lengyeleket a központi hatalmaktól. Rádöbrentek, hogy az antantra, de főleg csak magukra számíthatnak.

Az óriási forrásanyagot, szakirodalmat, visszaemlékezés-áradatot feldolgozó Tefner Zoltán jól eligazodik az 1918-ra Európa minden országában közismertté tett lengyelkérdésben, s kialakulásának folyamatában olvasóit is otthonosan eligazítja. Ez nyelvi igényességét is dicséri. Mindenesetre nekünk tanulságul

szolgálhat, hogy míg az 1914-ben szinte reménytelen helyzetben lévő lengyel politikai elit a háború végkifejletének minden eshetőségével számolva felkészült az 1918 őszen bekövetkező változásokra, s ennek eredményeként Józef Piłsudski november 11-én kikiálthatta a független lengyel államot, addig a magát a hatalom pusztja átmentésének illúziójában ringató magyar politikai vezetést a sorsdöntő napokban tanácstalanság, kapkodó döntések sorozata jellemezte, amely majdnem végpusztulásba vitte az országot.

(Tefner Zoltán: Az Osztrák–Magyar Monarchia lengyelpolitikája 1914–1918. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2022, 696 o.)

Kovács István

történész, polonista